

Ксенија Кончаревић, Слободанка Перкучин, Марија Марковић,
Митра Рељић, *ИСТОРИЈА РУСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА*
(*црквенословенско-руска преплитања*) (Београд: Јасен, 2016) 213

Пред славистичку јавност се појавила књига *Историја руског књижевног језика*, еминентних педагога и научних радника три наша државна универзитета: проф. др Ксеније Кончаревић, редовног професора београдског Филолошког факултета, мр Слободанке Перкучин, вишег наставника руског језика са Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, мр Марије Марковић, вишег предавача Филозофског факултета у пензији и проф. др Митре Рељић, ванредног професора Филозофског факултета Универзитета у Приштини.

Историја руског књижевног језика је по много чему посебна публикација. Као прво се издваја њен допринос српској русистици, будући да је то уџбеник који се бави историјом књижевног језика, а таквог уџбеника у минулих сто четрдесет година изучавања руског језика на универзитетима у Србији није било. Дијахроне науке су неизоставна компонента свих студијских програма за образовање русиста и формирања њихове професионалне компетенције. Због тога је и појава овакве једне књиге права драгоценост за све садашње и будуће студенте основних, мастер и докторских студија руског језика, књижевности и културе на српским универзитетима, којима је заправо и намењена, али не само њима него и далеко широј публици – свима онима који се интересују за културолошку и лингвистичку проблематику историје руског књижевног језика, поготово у оном њеном делу из поднасловa – преплитања и везе руског са црквенословенским, али и са српским књижевним језиком од најранијег периода до данас. На крају овог увода је важно напоменути и да се ова књига, поред тога што даје комплексни и систематски преглед историје руског књижевног језика у преплитању са црквенословенским и додирима са српским, темељи на модерним лингвистичким и културолошким парадигмама и најновијим истраживањима ове врсте.

После *Речи аутора*, у првом поглављу: *Силабуси за студијске предмете Историја руског језика 1 и 2* – упознајемо се са кратким садржајем ова два предмета у студијском програму кроз статус предмета, услове за излазак на испит, циљ предмета кроз теоријски и практични аспект, исходе наставе, методе као и сам садржај предмета. Историја руског језика је општији појам и има два аспекта – Историјску граматику руског језика и Историју руског књижевног језика. О периодизацији историје руског књижевног језика, концепцијама о настанку руског књижевног језика, појму нормe и кодификације језика се учи на првом курсу, док је на другом курсу акценат на језику епохе Петра Великог, такође се сазнаје о процесима у језику у 18. веку, формирању националног књижевног језика, као и о руском у 20. веку и везама историје руског са историјом српског језика, а све то пропраћено одговарајућом литературом, која ће помоћи студенту да одговори захтевима и циљевима предмета.

Из свега поменутог исходе закључци о *Значају стицања дијахронијских компетенција на студијама русистике*, како носи назив друго поглавље. Дијахроне дисциплине као део наставног плана на студијама русистике, по исправном мишљењу аутора, имају значајан удео у формирању теоријско-лингвистичке, културолошке, преводилачке, књижевнонаучне а делимично и комуникативне компетенције филолога-русисте и стога је и професионална компетенција дипломираних филолога вишедимензионална, а знања стечена у процесу наставе доприносе и филолошком и општем образовању.

У поглављу *Основни теоријско-методолошки појмови* са више издвојених подналова дати су постулати приступа у изради овог уџбеника, у коме се читаоци на један разумљив и приступачан начин упућују у тематикку која се односи на предмет Историја руског језика од општих лингвистичких до посебних тема. Прво се подсећа на учење Сосира и његову поделу да иманентну и екстерну лингвистику, у чијем учењу се нала-

зи контраст између језика и говора, као и синхроније и дијахроније. Затим се набрају дисциплине које чине унутарњу лингвистику, као и оне које спадају у екстерну (трансценденталну). У поднаслову *Појам дијахроније* се даје дефиниција дијахроније, износи се и чињеница да у савременој лингвистици преовладава синхронијски приступ, али се не могу занемарити ни тековине историјско-компаративног начина проучавања језика. У *Приступима напоредног проучавања језика* аутори скрећу пажњу да не праве терминолошку дистинкцију између конфронтационе и конфронтативне методе проучавања, него их користе као апсолутне синониме. *Типолошко диференцирање руског и српског језика из дијахронијске перспективе* носи у себи преглед типолошких разлика руског и српског из историјске перспективе по језичким нивоима, али и примере парцијалних диференцирања. Посебну пажњу привлачи осврт на историзме и фразеологизме, који могу бити занимљиви и преводиоцима и проучаваоцима словенских култура и традиција. Историјско тумачење језичких појава је важан аспект за контрастирање двају језика (српског и руског): о томе сазнајемо у *Значају историјског конфронтирања руског и српског језика*. У поднасловима *Старословенски језик и Црквенословенски* се подсећа на значај првог књижевног језика свих Словена, на прво писмо, Моравску мисију и дело светих равноапостолних Кирила и Методија, на научнике који су своју професионалну каријеру посветили истраживању старословенског језика као и о називима за овај језик међу Словенима, а објашњава се и појам *Rex Slavica Orthodoxa*. Поред тога што је *црквенословенски језик* језик богослужења и богослужбених књига, а понајвише језик преводне књижевности, он је део културне историје у оквиру *Rex Slavica Orthodoxa*, будући да се на њему вековима стицало образовање и овладало писмености и код Руса и код Срба.

Периодизација Историје руског књижевног језика је отворено и спорно питање; у овом поглављу се презентује најприхваћенија периодизација историје руског књижевног језика која обухвата два основна периода: а) преднационални и б) период формирања и развоја руског националног књижевног језика, размеђе пада на средину 17. века. Детаљнија подела у себи носи четири периода: 1. језик књижевности и писмености источнословенске народности (од 10. до 14. века); 2. језик великоруске народности (од 14. до средине 17. века); 3. књижевни језик епохе формирања нација (17-18. век) и 4. савремени књижевни језик (од А. С. Пушкина до данас). На студијама русистике се у одређеном степену изучава и српски језик, тако да се кроз Историју руског књижевног језика уводе и парцијална знања из историје српског језика. Аутори примењују и иновативни начин у предавању овог предмета уводећи и приступ да су руски и српски језик у историјском контакту још од Св. Саве (по Александру Белићу), а посебна пажња се поклања и русизмима у српском књижевном језику.

Из литературе Кијевског периода – у овом поглављу се даје као илустрација значаја дијахронијских предмета – пример филолошке анализе једног одломка из Остромировог јеванђеља, најстаријег сачуваног споменика руске писмености. Од описа споменика до фонетске и морфолошке анализе сваке речи на начин, како се то радило по традиционалном програму предмета Историјска граматика руског језика. За анализу језичког стања староруских споменика потребно је имати широка знања и информисаност из културолошке, историјске, текстолошке, лексико-фразеолошке сфере.

Црквенословенски и руски језик у Московском периоду – у овом периоду руски и црквенословенски језик егзистирају на принципу језичке диглосије, коегзистенције два језичка система у оквирима једног језичког колектива, тако да се црквенословенским као сакралним језиком (по средњовековним схватањима, светицим од грчког, којег су, наводно, створили пагани) није говорило у свакодневним ситуацијама, тј. оба језика су била строго одељена и њихова употреба се није смела мешати.

Један историјско-културолошки догађај је узбуркао руску јавност средином 17. века - то је била *Реформа патријарха Никона*. Као последица реформе настају тзв. *старо-*

обреднички ставови о језичкој норми који су довели до поделе у Руској православној цркви на две струје: старообреднике или староверце, са једне стране, као противнике реформе патријарха Никона и присталице реформе, са друге стране. Староверци су били заговорници очувања непроменљивости језичке норме, неприкословености богослужбених књига и нису се слагали са ревизијом богослужења које је било усмерено на унификацију обредне праксе руске и грчке цркве (која није спроведена до краја).

Рад на изградњи књижевног језика у XVIII веку се доводи у везу са личношћу и делом руског владара и реформатора – Петром Великим. Циљ реформе Петра Великог је, заправо, стварање нове културе, тј. културна реформа заузима истакнуто место у његовој делатности. За нову културу се мора створити и нов језик, другачији од традиционалног. Петар Велики реформише азбуку – мења облик слова и састав азбуке, као графичка основа грађанског писма се узима латинична писмовна врста *antiqua*. Тако учачамо да његова реформа иде у супротном смеру од Никонове – удаљава се од гркофилске оријентације због тенденције поимања Русије као наследнице Римске империје, њене моћи и значаја. Ова реформа и стварање опозиције двеју азбука доводи и до разграничења двају језика: традиционалног (црквенословенског) и новог (простог, простонародног). Указом Петра Великог почиње и рад на редиговању превода Библије. Језик Петрове епохе се карактерише мноштвом позајмљеница, а све промене доводе до хаотичног стања са становишта језичке норме. У то време настаје и чувена „теорија о три стила“ Ломоносова.

Познатом руском песнику и баснописцу Ивану Крилову је посвећено поглавље *Демократизација руског књижевног језика у XIX веку: пример Ивана Крилова*. Минуциозна анализа богатства Криловљевог језика показује да оно чини спој различитих језичких лексева и стилова све кроз анализу језичких нивоа пропраћену мноштвом примера лексичког и фразеолошког, творбеног и морфолошког, као и синтаксичког нивоа. Стваралаштво Крилова и његове басне показују надградњу разнородности стилова и жанрова руског класицизма у правцу брисања граница поделе на три стила (високи, средњи и ниски) које је прописала поетика класицизма.

Рад на иновирању црквенословенске норме у Русији током XIX и XX века чини истраживање о, у широј лингвистичкој јавности, мање познатом раду на иновирању црквенословенске норме. Покушаја ревизије богослужбених књига и нормативистичких захвата било је и пре периода о коме се овде говори: светогорски монах Максим Грк, патријарх Никон и др. Почетак 19. века доноси и прве преводе сакралних текстова на руски књижевни језик. Св. Теофан Затворник у својој преписци износи размишљања о могућим мерама за побољшање рецепције језичког плана богослужбених књига. Епископ Августин Гуљанички публикује нове преводе на црквенословенски већег броја служби, а исто тако ваља напоменути његово осмишљавање теоријских начела којим би се требало руководити приликом редиговања богослужбених текстова. Године 1881, при Синоду, се образује Комисија за ревизију богослужбених текстова. Текстови темељно редигованих богослужбених књига се завршавају 1914. али се због ратних околности не штампају, многи текстови нестају без трага после Октобарске револуције и успостављеног новог државног система власти. Штампање сакралних књига у послереволуционом периоду је забрањено, остварује се тек 70-тих година али се штампају неревидирана издања. Одабрани пут литургијске обнове у Руској православној цркви је иновирање црквенословенске норме и ревизија богослужбених књига, а не прелаз на савремени руски језик, тако да су активности у том правцу настављене да би и нове генерације верника налазиле „извор воде која тече у живот вечни“.

Измене у карактеру књижевнојезичке норме у совјетском периоду су последица обележености друштва тоталитарном идеологијом, која се рефлектовала и кроз језик, а чинили су је радикални раскиди са традицијом и културном прошлошћу руског на-

рода. У ово време долази до промоције раније маргиналних друштвених група, а то доводи до брисања строге границе између књижевног језика, дијалеката, социолека-та, супстандарда и жаргона. Од екстралингвистичких чинилаца на промене у руском књижевном језику – треба поменути и период Другог светског рада, који доводи до великих миграција и хомогенизације различитих слојева становништва као и урбанизације. Совјетски период је период стварања нових лексема за означавање реалија совјетског друштва и економије, преосмишљавања постојећих значења речи, а многи совјетизми су се изгубили још пре распада СССР-а.

Најинтезивније квалитативне и квантитативне промене у вокабулару руског језика забележене су у периоду „перестројке“ и транзиције чему је посвећено поглавље: *Лексичке иновације с краја XX века: неологизми из периода перестројке и транзиције*, које се карактерише мноштвом примера. Неологизми су нове речи које су у широкој употребу међу говорницима датог језика, али нису нормативно установљени и због тога представљају тзв. пасивни вокабулар. Нове лексеме се појављују да означе нове појаве, али и да замене старе речи. Не може се предвидети колико ће дуго нека од њих имати статус неологизма. Постоје два начина обнављања лексике: а) образовање неологизма средствима самог језика и 2) позајмљивање речи из других језика.

Црквенословенски елементи у савременом руском језику (у поређењу са српским) – у савременом руском језику, посебно од 90-тих година 20. века уочава се све израженије присуство елемената црквенословенског порекла. Инвентар обележја свих стилова сакралног функционалностилског комплекса (информативно-публицистички, административно-пословни, научно-теолошки, књижевноуметнички и разговорни) су дати у односу на руски савремени језик а ради лакшег разумевања природе ових појава и у поређењу са српским сакралним комплексом. Детаљна упоредна анализа се даје за а) фонетско-прозодијски ниво, б) грађијско-ортографски, в) морфолошки, ф) дериватолошки (творбени) и д) лексички ниво.

На крају књиге наилазимо на *Додатак – из проблематике међујезичких контаката* са два рада: *Рускословенски језик у српској говорној и социокултурној средини*, академика Александра Младеновића (рад је преузет из монографије *Славеносрпски језик*) и рад др Јована Ајдуковића *Русизми у српском језику* (из монографије *Русизми у српскохрватским речницима*). Академик Младеновић се у преузетом одломку бави социолингвистичким околностима које су претходиле појави и усвајању рускословенског језика у српској средини и њеним последицама на даљи развитак књижевног језика у Срба и о реформаторима пре Вука Караџића. Други одломак је посвећен русизмима у српском језику, дефиницији русизама и начину на који се они обележавају у речницима српскохрватског језика.

Богати и одабрани списак *Литературе* је завршно поглавље ове књиге.

У временима када се дијахронијске науке све више истискују из русистичких студијских програма наших универзитета, појава *Историје руског књижевног језика (црквенословенско-руског преплитања)* је од несумњиво великог значаја. Овај уџбеник испуњава празнину насталу недостатком дела овакве врсте на српском језику успешно пратећи вишевековна преплитања руског књижевног језика са црквенословенским и њиховим додирима са српским језиком. У том смислу *Историја руског књижевног језика* може бити подстицај и за друге научне раднике у отварању нових праваца у дијахроним истраживањима јер се базира на једном савременом лингвистичком приступу тематици. Као посебну драгоценост ове књиге издвојили бисмо „складност вишегласја” - присутност сазвучја више аутора, њихових научних стилова и интересовања. Језик уџбеника је јасан, концизан, прилагођен студентима, стручњацима из области културе, медија, теологије, историје, те помало изненађује релативно мали тираж, као и слабија дистрибуција ове занимљиве и иновативне књиге ван подручја Београда. Ако би се овај недостатак у ходу исправио, сигурни смо да би *Историја руског књижевног*

језика могла постати део кућне библиотеке сваке језички, теолошки и културолошки просвећене српске породице, али и градских и школских библиотека којима је од срца препоручујемо, имајући у виду да су аутори у њу преточили свој дугогодишњи предани истраживачки и педагошки рад.

Драгана Савин
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Институт за ратарство и повртарство
Нови Сад
draganasavin@gmail.com